

تأثیری شعر فارسی از قرآن کریم

حدیثه متولد

دانشجوی دکتری زبان و ادبیات عربی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار

مسعود باوان پوری

دانشجوی دکتری زبان و ادبیات عربی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

نورگس سپهوند

پژوهشگر و دانشیار IT دانشگاه علم و کلام - کلپوری خرم آباد

فریادش علم و ادب

سکس و ادبی

کوشش ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه ایلام

انتشارات مینوفر
Minufar.ir

مشهد مقدس - ۱۳۹۵

سرشناسه	: متولی، حدیثه، ۱۳۵۱ -
عنوان و نام پدیدآور	: تأثیرپذیری شعر فارسی از قرآن کریم/ حدیث متولی، مسعود باوانپور، نرگس سپهوند؛ ویرایش علمی و ادبی سکینه آزادی.
مشخصات نشر	: مشهد: مینوفر، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۱۱۲ ص؛ ۵/۲۱×۵/۱۴
فروست	: زبان و ادبیات؛ ۱۰۸۰.
شابک	: 978-600-8701-03-3
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا.
یادداشت	: کتابنامه: ص. [۱۰۵]-۱۱۲.
موضوع	: شعر فارسی -- تأثیر قرآن
موضوع	: Persian poetry -- *Qur'anic influences
موضوع	: قرآن در ادبیات فارسی
موضوع	: Qur'an -- *In Persian literature
شناسه افزوده	: باوان پوری، مسعود، ۱۳۶۴ -
شناسه افزوده	: سپهوند، نرگس، ۱۳۶۴ -
شناسه افزوده	: آزادی، سکینه، ۱۳۵۹ - ویراستار
رده بندی کنگره	: PIR۲۰۵۲ ۱۳۹۶ م۳ ق۴/
رده بندی دیویی	: ۰۰۸۲۱/۸۱۶
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۶۱۰۵۶

عنوان کتاب: تأثیرپذیری شعر فارسی از قرآن کریم

نویسنده: حدیثه متولی، مسعود باوان پوری و نرگس سپهوند* ویراستاری: سکینه آزادی

صفحه آغازین: مکتب

طراح جلد: مینوفر

شمارگان: ۱۰۰

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۵

چاپ و صحافی: مکتب

قطع: رقعی

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۷۰۱-۰۳-۳

قیمت: ۱۰.۰۰۰ تومان

تمام حقوق چاپ و نشر این اثر محفوظ است.

مشهد مقدس، بلوار جلال آل احمد ۶۹ پ ۱۱۶، ص. پ: ۹۱۸۹۵-۱۷۵۵

همراه: ۰۹۳۵۲۱۶۲۷۵۵ - تلفن و دورنگار: ۰۵۱-۳۸۳۲۳۵۵۳

سایت: www.minufar.ir - ایمیل: minufar@yahoo.com

فهرست

۹.....	مقدمه
۱۱.....	تأثیر قرآن کریم در شعر فارسی
۱۳.....	ردوب
۱۵.....	زندگی نامه طاهر
۱۷.....	زندگی نامه ی سیدی
۱۸.....	آثار او
۱۸.....	سبک او
۱۹.....	زندگی نامه ی مولوی
۲۱.....	آثار او
۲۲.....	زندگی نامه ی عمادالدین نسیمی شیروانی
۲۴.....	دوره ی بازگشت
۲۵.....	زندگینامه ی هاتف اصفهانی
۲۶.....	بازتاب قرآن کریم در شعر فارسی
۲۶.....	الف) تأثیرپذیری لفظی
۲۶.....	۱. اقتباس
۳۲.....	۲. الهام‌پذیری از برگردان یا مفهوم آیات

ب) تأثیرپذیری از مفاهیم قرآنی..... ۴۴

شاهنامه و مفاهیم قرآنی..... ۴۴

۱- ستایش خداوند..... ۴۴

۲- دادگری..... ۴۹

۳- صفات اخلاقی..... ۵۳

۴- اهمیت دانش..... ۵۶

صفات الهی..... ۵۹

رحمت..... ۵۹

بصیر و خرد..... ۶۱

رزق الهی..... ۶۱

توحید..... ۶۳

علم الهی..... ۶۵

معاد و قیامت..... ۶۶

اعتقاد به قضا و قدر..... ۶۷

تأثیرپذیری از داستان‌های قرآنی..... ۶۹

حضرت آدم {عَلَيْهِ السَّلَام}..... ۷۰

حضرت ابراهیم {عَلَيْهِ السَّلَام}..... ۷۴

حضرت سلیمان {عَلَيْهِ السَّلَام}..... ۷۸

حضرت موسی {عَلَيْهِ السَّلَام}..... ۸۲

حضرت یونس {عَلَيْهِ السَّلَام}..... ۸۹

حضرت نوح {عَلَيْهِ السَّلَام}..... ۸۹

اصحاب کهف {عَلَيْهِمُ السَّلَام}..... ۹۱

- حضرت داوود {عَلَيْهِ السَّلَام} ۹۲
- حضرت سلیمان {عَلَيْهِ السَّلَام} ۹۴
- داستان یوسف {عَلَيْهِ السَّلَام} ۹۴
- حضرت عیسی {عَلَيْهِ السَّلَام} ۹۹
- حضرت صالح {عَلَيْهِ السَّلَام} ۹۹
- حضرت محمد {صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ} ۱۰۰
- برای یاجوج و ماجوج ۱۰۲
- منابع و مآخذ ۱۰۵

مقدمه

قرآن کریم، کتاب دینی و اعتقاداتی همه‌ی مسلمانان جهان است. این کتاب حکمت و هدایت، به تعالی انسان‌ها از خاک تا افلاک نظر دارد و به‌طور انسانی آمده است که آدمیزادگان را از مغاک شهوات پست حیوانی به اوج ذلک و سفرهای علوی و آسمانی برساند. کتابی که با گذشت هزار و چهارصد سال، با زندگی آنان عجین شده و گویی با گوشت و پوست و خون آنان درهم‌آمیخته است؛ لذا خواندن، درک مفاهیم و آموزش این کتاب به نسل‌های زیستن و حیات دوباره‌ی ما با قرآن است. از روزی که آیات وحیانی آن بر رسول گرامی اسلام (ﷺ) نازل شده تا به امروز، ما بی‌هدایت و رشد بشر بوده و ابعاد بی‌انتهای این گنجینه‌ی آسمانی برای هرکس، نسبت به فراخور حالش قابل بهره‌گیری بوده است (پاک‌نیا تبریزی، ۱۳۸۸: ۱۱).

ادبیات در پرتو قرآن کریم به زیباترین شکل ممکن، تعالی یافته و ادیبان و شاعران از دیرباز در آثار خویش به آیات قرآنی توجه داشته و از آن‌ها بهره برده‌اند. از آنجاکه قرآن کریم، معیار فصاحت و بلاغت در نزد مسلمانان بوده است، شاعران و نویسندگان کوشیده‌اند با استفاده از

الفاظ سحرانگیز و معانی والای آن، توانایی خود را در به‌کارگیری الفاظ و مضامین نشان دهند و با استشهاد به آن، تأثیر سخن خود را فزونی بخشند؛ همچنین در پناه قداست و حرمت کلام ربّانی، حلاوت اندیشه‌های خود را صدچندان سازند و آن را ارجمندتر و پذیرفتنی‌تر نمایند. «به‌کارگیری و بازخوانی قرآن کریم در آثار شعری؛ یعنی اعطای مصداق به شعر و بالا بردن ارزش آن به خاطر قداست و اعجاز قرآن کریم» (ربو، ۲۰۰۲: ۱۳۴).

قرآن کریم به‌عنوان باارزش‌ترین کتاب روحانی و مقدس مسلمانان، همواره به‌عنوان منبعی حوثان معارف و آموزه‌های دینی را الهام‌بخش بوده است. این کتاب مقدس، تأثیری سگرف در روح و روان و زندگی انسان‌ها بر جای نهاده است. ادبیات کهن و نو ایران به گونه‌های مختلف از این سرچشمه‌ی پربرکت خداوندی بهره‌برداری کرده‌اند؛ به‌گونه‌ای که گاهی فهم بعضی متون یا اشعار بدون مراجعه به قرآن یا احادیث دشوار به نظر می‌رسد.

این کتاب ارزشمند، یکی از سرچشمه‌های میراث و تمدن بشری و یکی از منابعی است که موردعنایت شاعران و نویسندگان قرارگرفته است و به جرأت می‌توان گفت، کمتر شاعر و ادیب مسلمانی است که در آثار خویش به نحوی از قرآن تأثیر نگرفته باشد.

میراث دینی، به دلیل جایگاه والا و تأثیرگذاری بر مخاطب، از مهم‌ترین منابع الهام‌گیری شاعران در جهت بیان اندیشه‌های ایشان

محسوب می‌شود. در این بین، قرآن کریم با عمق معانی و غنای واژگانی در کنار ویژگی‌های منحصربه‌فرد هنری و بلاغی، ارزشمندترین منبع الهام شاعران و نویسندگان است؛ به گونه‌ای که از سال‌های آغازین اسلام از این منبع دینی به اشکال مختلف لفظی، واژگانی، الهام‌گیری و ... بهره‌گیری کرده‌اند. در این جستار شاعرانی از ادوار مختلف تاریخ ادبیات ایران مورد بررسی قرار گرفته‌اند تا بهره‌گیری شاعران فارسی از این منبع لایزال (قرآن کریم) روشن گردد.

تأثیر قرآن کریم در شعر فارسی

شعر فارسی در ادوار مختلف، همواره تحت تأثیر ادبیات غنی اسلامی و در رأس آن، قرآن کریم بوده است. کمتر شاعری را می‌توان یافت که در دیوان خود، تلمیحی به آیات قرآنی نداشته یا اقتباس و تضمینی از آن‌ها نکرده باشد. ایرانیان از دیرباز مردی متمدن و با فرهنگ بوده‌اند. از آن زمان که پیام آسمانی اسلام به گوش مردم این مرزوبوم رسید، به استقبال آن شتافتند و قرآن و دستورهای آن را سرلوحه زندگی خویش قرار دادند. با گذری بر دیوان‌های شعر فارسی، می‌توان این نکته دست‌یافت که قرآن کریم از دیرباز منبع و مصدري الهام‌بخش برای شاعران بوده است.

ایرانیان با اثرپذیری از سرچشمه‌ی زلال قرآن کریم، آثاری جاودانه در نظم و نثر آفریده‌اند. تجلّی تعالیم و الفاظ قرآنی در سروده‌های پارسی قبل از سده‌ی سوم، چندان آشکار نیست. «پیشینه‌ی بهره‌گیری و

اثربرداری سخنوران پارسی از قرآن و حدیث به آغاز پیدایی و پاگیری شعر فارسی؛ یعنی نیمه‌های سده‌ی سوم می‌رسد» (راستگو، ۱۳۷۶: ۷). با گذشت زمان و بالندگی شعر فارسی و با آمدن شاعرانی که در قرآن و معارف اسلامی تبحر داشتند، آموزه‌های قرآنی در شعر فارسی، گسترش یافت و به اوج خود رسید. شمیسا (۱۳۸۲: ۷۷) در این باره می‌گوید: «استفاده از آیات قرآن در ضمن کلام، از بارزترین تغییرات سبکی به شمار می‌آید که به صورت مختلف، از اوایل قرن پنجم به بعد متداول شد». در کتاب‌های قدیمی و در میان نقادان قدیم، تأثیرپذیری از قرآن کریم و متون پیرامین با اصطلاحات گوناگونی به کار گرفته شده است؛ مانند: اقتباس که در نقد قدیم وجود داشته است. «اقتباس، آن است که کلام، چیزی از قرآن یا حدیث را در برداشته باشد» (حلبی، ۱۹۸۰: ۳۲۳) یا تضمین که ابن اثیر (۱۹۹۵: ۱۰۳) آن را این‌گونه تعریف کرده است: «اینکه شاعر یا ادیب، شعر یا نثر خویش را با کلامی از دیگری به قصد کمک به تأکید معنای مورد نظر خویش به کار گیرد». تلمیح نیز یکی دیگر از این اصطلاحات به حساب می‌آید که «در باب تفعیل به تقدیم لام از لمح به معنی نظر کردن عبارت است. از آنکه متکلم در کلام اشاره کند به قصه‌ی معروفی، شعر مشهوری یا مثل دیگری بدون ذکر هر یک» (هاشمی خراسانی، ۱۳۷۲، ج ۹: ۲۴۵) یا «تلمیح، آن است که به مناسبت کلام به داستان، آیه، حدیث یا شعری اشاره شود. لازمه‌ی دریافت معنی و زیبایی تلمیح، آشنایی قبلی با آن داستان، مثل، آیه یا شعر است» (وحیدیان کامیار، ۱۳۸۵: ۶۶).